

Abstract

Paya Pasit is a native epigram or idiom of local Isan philosophers for teaching and guiding younger generations to behave well and appropriately. The contents of the Paya Pasit are related to Isan people's way of life in terms of ethics and morale. Since Buddhism has a great impact on people's way of life in Sakon Nakhorn Province, culture, custom, and tradition in Sakon Nakhorn Province are Buddhism-related.

As a consequence, Paya Pasit is one of lingual tools reflecting Isan people's custom and tradition which comply with Buddhist belief. Paya Pasit can be considered as both cultural and social capital of Sakon Nakhorn Province and it is a norm for peaceful living. With economic and social changes, Paya Pasit is endangered, furthermore preservation is urgently needed before it is extinct.

Keywords: Paya Pasit, Social Capital, Cultural Capital

บทนำ

ชาวอีสานมีภาษาและวรรณกรรมทั้งภาษาพูดและภาษาเขียนในรูปแบบต่าง ๆ ที่สะท้อนวัฒนธรรมที่มีความหลากหลาย วัฒนธรรมด้านภาษานอกจากจะมุ่งให้การสื่อสารแล้วยังเพื่อธำรงศิลปวัฒนธรรมและให้รู้จักใช้ภาษาให้ถูกกาลเทศะ ซึ่งอยู่ในรูปแบบของวรรณกรรมมุขปาฐะและวรรณกรรมลายลักษณ์ วรรณกรรมแต่ละรูปแบบล้วนแสดงให้เห็นวัฒนธรรมซึ่งเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนอีสานมาช้านาน วรรณกรรมมุขปาฐะที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง คือ ญา ญาตามความหมายของสารานุกรมวัฒนธรรมไทยอีสาน (2539, หน้า72) ว่า “สำนวนภาษาที่ชาวอีสานนิยมใช้พูดจากัน ส่วนใหญ่หนุ่มสาวเกี่ยวพาราสักกันมักจะใช้คำพูดความหมายโดยนัย เป็นคำพูดที่มีความหมายคมคาย มีความหมายหลายแง่มุม คำญาที่หนุ่มสาวโต้ตอบนั้นเรียกญาเครือ ส่วนญาที่ใช้พูดเชิงสั่งสอนบุตรหลานนั้นมุ่งให้คติเตือนใจ ซึ่งคำญาเหล่านี้เป็นสำนวนที่จดจำกันสืบต่อมาหรือจดจำจากหมอลำบ้าง พระเทศน์บ้าง สำนวน

วรรณกรรมอีสานบ้าง” นับเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) อันเป็นมรดก สืบทอดมาจากอดีต เป็นคติคำคมภาษิตที่บรรพบุรุษได้คิดค้นแต่งขึ้นเพื่อเป็น คติสอนใจ เป็นแนวทางในการปฏิบัติเป็นคำสั่งสอนลูกหลานในอดีตจึงเป็นสิ่งที่ มีคุณค่า และควรจรรโลงไว้ให้เป็นมรดกสืบไปซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของ สิริพร ทาชาติ (2549, หน้า ข) “พี่น้องเอ๋ย อันว่าผญาอีสานนี้ เสมอคำล้านคำภูมิปัญญา ความรู้โอบอ้อมไว้ให้สืบสาน เสามาชอຍกันชวนชูส่งคำผญาให้ลูกหลานพัฒนาสูงเฮือง ไปกายหน้าเพื่อวัฒนธรรมภาษาอ่านเขียนเรียนรู้ เด้อพี่น้องเอ๋ย” ซึ่งเป็นคำกล่าว ที่เชิญชวนให้พี่น้องชาวอีสานได้ทราบถึงคุณค่าของคำผญา ว่าเป็นสิ่งที่รวบรวม ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ลูกหลานชาวอีสาน ดังนั้นสมควรอย่างยิ่งที่ชาวอีสาน จะได้ช่วยกันส่งเสริมให้มีการเรียนรู้และพัฒนาความเจริญก้าวหน้าด้านวัฒนธรรม ภาษาสืบไป

ผญา คือ ถ้อยคำจำนวนพืดที่ประกอบด้วยศิลปะการใช้ภาษาที่มีความไพเราะ สละสลวยงดงามยิ่งประกอบด้วยจังหวะ คำคล้องจองรวมทั้งแฝงไว้ด้วยความสามารถในการใช้ภาษา ความรู้และบันทึภูมิปัญญาไว้ด้วยดั่งคำกล่าวของ พระวัชรานนท์ อริญชัย (พรมสมบัติ) (2554, หน้า 2) ที่ได้แสดงความคิดเห็นไว้ว่า “ปราชญ์ทางอีสาน ถือว่าผญานี้เกิดจากการที่คนโบราณอีสานนำคำมาเชื่อมต่อกับคำพูด ซึ่งจะทำให้ได้ ทั้งสาระ แง่คิด คติธรรมและความไพเราะแก่ผู้ฟังเป็นอย่างยิ่ง ผญาภาษิตเป็นผญา ที่ใช้ในโอกาสที่กล่าวเมื่อต้องการให้คติเตือนใจในเชิงสั่งสอนมีความสำคัญ และมี บทบาทต่อสังคมอีสานในด้านกรอบรมสั่งสอนบุคคลหลายระดับ หลายเพศ หลายวัย และเป็นผญาที่มีความหลากหลายทางด้านโครงสร้าง เนื้อหา ตลอดจนการนำเสนอ ผญาภาษิตเป็นเครื่องมือทางภาษาที่เป็นภูมิปัญญาบรรพบุรุษได้คิดค้นขึ้นเพื่อตักเตือน อบรม ชัดเกล้าลูกหลานให้มีแนวทางในการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องอย่างมีศีลธรรม เป็นบรรทัดฐาน โดยนำหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนามาผสมผสานกับความเชื่อ ดั้งเดิมของบรรพบุรุษซึ่งมิได้มีจุดมุ่งหมายเพื่อความบันเทิงเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ผญาเป็นสื่อพื้นบ้านหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เป็นสื่อประเพณี (Tradition Media) ที่มีการสืบทอดจากบรรพชน ทั้งนี้บรรพชนของชาวอีสานมีความเชื่อและศรัทธาใน พุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้นการปลูกฝังแนวคิด ค่านิยม ความเชื่อไปสู่ลูกหลาน นั้นย่อมเลือกสรรถ้อยคำที่มีศีลธรรมเป็นพื้นฐานในการสื่อสาร โดยมีเป้าหมายให้

ผู้ปฏิบัติอยู่ในกรอบศีลธรรมที่อิงตามหลักธรรมพุทธศาสนา การดำเนินชีวิตที่อิงตามนั้น นอกจากจะพัฒนาตนเองแล้วยังพัฒนาสังคมและประเทศชาติอีกด้วย การพัฒนาที่ยั่งยืนในโลกปัจจุบัน คือการพัฒนาคน เพราะการพัฒนาคนเป็นแกนกลางทุกอย่างของการพัฒนาทุกสิ่ง ดังจะเห็นได้จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (2550-2554) และการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 11 ของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2555-2559) ได้จัดทำขึ้นในช่วงเวลาที่ประเทศไทยต้องเผชิญหน้ากับสังคมและเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วส่งผลกระทบต่อชนรุ่นแรงต่อช่วงที่ผ่านมาสังคมไทย จึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชน สมาชิกในชุมชนมีบทบาทที่จะมีแนวทางในการจัดการทรัพยากรในชุมชนแบบพึ่งพาตัวเองโดยยึดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีจริยธรรมในการดำเนินชีวิตมากำหนดทิศทางในการพัฒนาตนเอง การพัฒนาในความเป็นมนุษย์นั้นจะช่วยให้บุคคลมีคุณสมบัติพร้อมที่จะดำเนินชีวิตแห่งความดีงามเพื่อสังคมสู่สันติสุข ซึ่งคงต้องอาศัยหลักการของพุทธธรรมเป็นแนวทางในการปฏิบัติ ซึ่งคำสอนดังกล่าวปรากฏอยู่ในคำผญา ได้แก่ “ให้ตื่นเด็กคือกาให้หากินคือไก่” (ผญาที่มีการเปรียบเทียบความขยันในการทำมาหากินตื่นเช้าเหมือนกาและหามาได้แล้วก็ให้มีการแบ่งปันคนอื่นเหมือนแม่ไก่ที่หาอาหารได้แล้วเรียกลูก ๆ มากิน) หรือผญาที่ว่า “งานหลวงบ่ขาด งานราษฎร์บ่ไล” (ผญาที่สอนให้เอาใจใส่ในการทำงานทั้งงานส่วนรวมและงานส่วนตัว) รวมทั้งคำกล่าวที่สอนเกี่ยวกับการทำงานว่า “นาวาล้ำล้างานดูอาจค้นบ่พายถ่อทำบ่มีได้แล่นไป” (ผญาที่เปรียบเทียบเรือลำที่ดูงามสง่าแต่ถ้าไม่พายก็แล่นไปไม่ได้เปรียบเสมือนความคิดดีแต่ไม่ลงมือทำก็ไม่มีทางที่จะสำเร็จได้) การที่สมาชิกในสังคมเป็นบุคคลที่มีความพร้อมในความเป็นผู้มีจริยธรรมนั้นเป็นสิ่งที่น่ายินดีเพราะช่วยให้สมาชิกในสังคมเห็นความสัมพันธ์ทางสังคม สำหรับจังหวัดสกลนครมีวัฒนธรรมการใช้คำผญา จึงเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าจังหวัดนี้มีทุนทางสังคมและวัฒนธรรมในการช่วยให้การพัฒนาสะดวกยิ่งขึ้นคำผญาภาษิตเป็นผญาที่เกี่ยวข้องกับคำสอนโดยตรงเพื่อให้รู้แนวทางในการดำเนินชีวิตที่สะท้อนให้เห็นอิทธิพลของแนวคิดทางพุทธศาสนาอย่างชัดเจน เช่น “จงให้พากันเข้าคองขุนให้ตั้งต่อสูคนแหล่ว บุนั้นเป็นแก่นแท้ พากันสู้สะหวั่นแท้แหล่ว” (สอนให้คนทั่วไปชวนกันไปทำบุญเพราะการทำบุญเป็นสิ่งที่จะทำให้ได้ขึ้นสวรรค์อย่างแท้จริง) ผญาสอนให้ดำรงตน

ให้เห็นคุณค่าของพุทธศาสนา และคนที่จะได้ชื่อว่าเป็นคนที่สมบูรณ์จะต้องเรียนรู้ และเข้าใจในพุทธศาสนา และสิ่งนี้คือทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่เป็นรากฐานสำคัญ ในการสร้างประชาสังคมหรือชุมชนให้เข้มแข็ง ไม่ว่าจะเป็นการสร้างร่วมมือและการ พึ่งพาตนเอง ซึ่งสุจิตราภรณ์ นาคะลักษณะ (2545, หน้า 68-70) กล่าวถึงความสำคัญ ของทุนทางสังคมสรุปได้ว่า “การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจและสังคมไทยเป็นไป อย่างต่อเนื่องจากสังคมเกษตรกรรมดั้งเดิมมาเป็นสังคมเศรษฐกิจฐานความรู้ โดยที่ ผ่านมาเน้นด้านเศรษฐกิจ (Economic Capital) เป็นหลักถึงแม้การพัฒนาจะประสบ ผลสำเร็จในระดับหนึ่งก็ตามแต่นำไปสู่ปัญหาในเชิงโครงสร้างหลายเรื่องเช่นเดียวกัน จึงจำเป็นต้องทบทวนทิศทางพัฒนาเสียใหม่ โดยคำนึงถึงปัจจัยและเงื่อนไขต่าง ๆ ที่ต้องเผชิญรวมทั้งนำมาเป็นบทเรียนที่ต้องปรับตัวเพื่อการนำทุนทางสังคม (Social Capital) มาใช้ให้เกิดประโยชน์” ประเทศไทยได้ชื่อว่ามีทุนทางสังคมประเภทต่าง ๆ ที่เป็นรากฐานของการพัฒนาที่สำคัญอยู่จำนวนมากอาทิ ผู้นำทางความคิด ภูมิปัญญา ชาวบ้าน วัฒนธรรมประเพณีที่ดั่งาม เอกลักษณะเฉพาะของคนไทย สังคมที่มีความ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การรวมกลุ่มเพื่อดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคม ระบบคุณค่า ที่ดั่งามที่มีผลต่อค่านิยมและพฤติกรรมของคนในสังคมและอื่น ๆ หากนำมาใช้ประโยชน์ ได้อย่างเหมาะสมจะเป็นพลังสำคัญอย่างยิ่งในการขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนา ของสังคมและประเทศชาติ จังหวัดสกลนครเป็นพื้นที่ที่น่าสนใจเพราะเป็นเมืองที่ สภาพแวดล้อมอุดมสมบูรณ์ มีเทือกเขาภูพานที่เป็นแหล่งกำเนิดต้นน้ำลำธาร หลายสาย เช่น ลำน้ำพุง ลำน้ำอูน ลำน้ำก่ำ เป็นต้น ลำน้ำเหล่านี้เป็นบ่อเกิด แหล่งอารยธรรมและวัฒนธรรมประเพณีที่ดั่งามโดยเฉพาะพระพุทธศาสนา จึงเป็น เหตุให้ดินแดนแห่งนี้เป็นที่นิยมของพระภิกษุสายอรัญวาสีต่างมาบำเพ็ญธรรม อย่างเคร่งครัดจนเกิดพระอริยสงฆ์หลายรูป ด้วยเหตุนี้สกลนครจึงได้รับคำกล่าวขาน ว่าเป็น “ถิ่นพุทธธรรมแหล่งธรรมอีสาน” สัมกับคำขวัญของจังหวัดที่ว่า “พระธาตุเชิงชุม คู่บ้าน พระตำหนักภูพานคู่เมือง งามลือเลื่องหนองหาน แลตระการปราสาทผึ้ง สวยสุดซึ้งสาวภูไท ถิ่นมั่นในพุทธธรรม” ชาวสกลนครมีความผูกพันกับพุทธศาสนา เป็นสำคัญมีความหลากหลายด้านชาติพันธุ์ ได้แก่ เผ่าไทลาว ไทกะเลิง ไทย้อ ไทโย้ย ไทไล่ และภูไท มีตำนานเรื่องเล่าโดดเด่นในด้านประเพณีและศิลปวัฒนธรรมสามารถ เดินทางเชื่อมโยงสู่สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว สาธารณรัฐสังคมนิยม เวียดนาม และสาธารณรัฐประชาชนจีน โดยผ่านจังหวัดนครพนม อุบลราชธานี

หนองคาย และมุกดาหาร โดยสะดวก นอกจากนี้จังหวัดสกลนครยังมีการใช้วัฒนธรรม การใช้คำผญาภาษิตซึ่งมีบทบาทสำคัญในการปลูกฝังลูกหลานให้เป็นคนดีของสังคม ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาคำผญาภาษิตจังหวัดสกลนครในฐานะทุนทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งจะช่วยให้เกิดการพัฒนาศักยภาพบุคคลและส่งเสริมการดำรงอยู่เพื่อหาแนวทางอนุรักษ์สืบสานต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อสืบค้น รวบรวม และจัดหมวดหมู่ผญาภาษิตในจังหวัดสกลนคร
2. เพื่อวิเคราะห์พุทธธรรม ภูมิปัญญา และประเพณี วัฒนธรรมที่ปรากฏในผญาภาษิต ในฐานะทุนทางสังคมและวัฒนธรรมจังหวัดสกลนคร
3. เพื่อศึกษาบทบาทและแนวทางการอนุรักษ์ สืบสานผญาภาษิตให้สามารถดำรงอยู่เป็นทุนทางสังคมและมรดกทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาของชาวจังหวัดสกลนคร และสังคมไทยโดยรวม

กรอบแนวคิดการวิจัย

จากการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยขอเสนอกรอบความคิดดังนี้

1. ผญาภาษิตเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านท้องถิ่นอีสานที่บรรพบุรุษได้ถ่ายทอดสืบมานั้น นับเป็นส่วนหนึ่งของคติชนวิทยา (Folklore) ที่มีบทบาทสำคัญต่อมนุษย์ เพราะเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม ซึ่งสะท้อนให้เห็นทัศนคติ ค่านิยม และวิถีชีวิตของคนอีสานเป็นภูมิปัญญาที่บรรพชนสร้างสรรค์ไว้เป็นมรดกให้ลูกหลาน
2. ผญาภาษิตเป็นสิ่งที่มีความค่าควรแก่การศึกษาเพราะเป็นปรัชญาของคนอีสาน ซึ่งแฝงไว้ด้วยพุทธธรรมที่สามารถหล่อหลอม ชัดเกล้า สร้างสรรค์จิตใจคนในชุมชนได้
3. การศึกษาเพื่อทำความเข้าใจภูมิปัญญาของบรรพชน นอกจากจะทำให้ตระหนักในคุณค่าของมรดกดังกล่าวแล้ว หากนำไปปฏิบัติจะทำให้เกิดความสุขสงบต่อชีวิต และยังเป็นการอนุรักษ์สืบสานผญาภาษิตให้ดำรงอยู่เป็นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวสกลนครสืบไป

4. จังหวัดสกลนครเป็นจังหวัดที่มีประวัติศาสตร์ยาวนานและมีคำขวัญของจังหวัดที่ได้ชื่อว่าเป็นถิ่นพุทธธรรม มีตำนานและวรรณกรรมท้องถิ่นที่เป็นที่รู้จัก เช่น ผาแดงนางไอ่ ชูฉนวนอั่ว เป็นต้น เนื้อหาส่วนหนึ่งของเรื่องมีคติธรรมและคำผญาแทรกอยู่จึงทำให้มีคำสอนถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นสืบมาในการแสดงหมอลำ ตลอดจนมีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์และวัฒนธรรม จึงมีความน่าจะเป็นได้ว่าอาจมีผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงและดำรงอยู่ของคำสอนโบราณในรูปแบบภูษาษิต

5. การจัดรวบรวมสิ่งที่เป็นมรดกและเป็นทุนทางสังคมให้อยู่ในสภาพที่พร้อมใช้ เข้าถึงได้ง่ายมีเครือข่ายและสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ทั้งทางด้านวิชาการและการพัฒนาสังคม

วิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อสืบค้น รวบรวม วิเคราะห์ภูษาษิตในฐานะที่เป็นภูมิปัญญาทุนทางสังคมและวัฒนธรรมและการดำรงอยู่ของภูษาษิตจังหวัดสกลนคร โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. ขั้นตอนที่ 1) 1) สืบค้นและเก็บรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยได้รวบรวมผลจากเอกสารปฐมภูมิ (Primary source) ได้แก่ แถบบันทึกเสียง นิทาน แผ่นบันทึกเสียง (ซีดี) และเอกสารทุติยภูมิ (Secondary source) ได้แก่ ตำรา เอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย 2) รวบรวมเครื่องมือจากภาคสนามด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก
2. ขั้นตอนที่ 2 ออกแบบคำถาม ที่ใช้เป็นเครื่องมือในการสัมภาษณ์
3. ขั้นตอนที่ 3 นำเครื่องมือที่ออกแบบไว้ไปลงภาคสนามเพื่อสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth interview) แบบมีโครงสร้างและแบบไม่มีโครงสร้าง เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้ 1) เครื่องบันทึกเสียง 2) กล้องถ่ายรูป 3) สมุดบันทึก 4) แบบสัมภาษณ์ ประกอบด้วย ชื่อ-สกุล เพศ อายุ ที่อยู่ อาชีพ แบ่งเนื้อหาคำถามตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ความเป็นมาของภูษาษิต พุทธธรรม ภูมิปัญญา ประเพณีวัฒนธรรม สถานภาพการดำรงอยู่ และแนวทางการอนุรักษ์สืบทอด

4. ขั้นตอนที่ 4 เก็บรวบรวมข้อมูลผลึกษาที่ได้นำมาจัดระบบเนื้อหาให้เป็นหมวดหมู่
5. ขั้นตอนที่ 5 วิเคราะห์พุทธธรรม ภูมิปัญญา ประเพณีและวัฒนธรรมของผลึกษาภาษิตในฐานะทุนทางสังคมและวัฒนธรรม
6. ขั้นตอนที่ 6 ศึกษาบทบาทและแนวทางการอนุรักษ์ สืบสานลักษณะการดำรงอยู่ของผลึกษาภาษิตในจังหวัดสกลนคร กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 10 คนที่เป็นตัวแทนผู้ใช้ผลึกษาภาษิตที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน โดยใช้ในการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling)
7. ขั้นตอนที่ 7 สรุปผลการวิจัย
8. ขั้นตอนที่ 8 นำเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย

1. ผลึกษาภาษิตมีประวัติความเป็นมาจากเรื่องเล่าที่ยังไม่มีหลักฐานยืนยันที่ชัดเจน มีเพียงข้อสันนิษฐานว่ามา การใช้ผลึกษามีมาจากคนอีสานที่มีเชื้อสายลาว (อดิศร เพียงเกษ, 2553, หน้า 26-30) ซึ่งมีความเฉลียวฉลาดและช่างสังเกตได้นำเรื่องราวต่าง ๆ ที่พบเห็นมาร้อยเรียงเป็นคำผลึกษา ที่ให้ข้อคิดอันเป็นคติเตือนใจ สอนใจบุคคลในลักษณะต่าง ๆ ความเป็นมาของผลึกษานั้นไม่มีลายลักษณ์เขียนชัดเจนว่ามีที่มาอย่างไร เป็นเพียงเล่าสืบ ๆ ต่อกันมาว่าผลึกษาเกิดจากผู้ที่มีความสามารถด้านการพูด โดยเฉพาะอย่างยิ่งเจ้าบพเจ้ากลอน แหล่งความรู้ที่เป็นจุดเริ่มต้นคือจากพระสงฆ์ที่ได้รับการยอมรับจากประชาชนในท้องถิ่นว่าเป็นผู้ที่ปฏิบัติดีมีความรู้ความสามารถในการอบรมสั่งสอนและเทศนาดี เป็นที่ประทับใจของผู้ฟังสามารถสร้างความน่าเชื่อถือและศรัทธาอย่างมาก ผู้ที่เรียนรู้ผลึกษาจะเกิดจากความชอบและชื่นชม ผู้ที่มีความสามารถในการพูดผลึกษาก็หาทางที่จะได้มีโอกาสใกล้ชิดเพื่อที่จะได้รับเป็นศิษย์ ส่วนสตรีนั้นมักจะเรียนรู้ด้วยการสังเกต (ครูพักลักจำ) และฝึกฝนด้วยตัวเอง การมีโอกาสใช้ผลึกษาส่วนใหญ่เกิดจากการได้ตอบกับชายหนุ่มที่มาเกี่ยวพาราฮีต การได้แสดงออกก็จะเกิดจากกิจกรรมของทางวัดและพระสงฆ์จะเป็นผู้ฝึกฝนและถ่ายทอด กรณีที่มีการประกวดกันเองในวัด เช่น การประพุดิตน การครองเรือน การแต่งงาน การคบคน การทำงาน เป็นต้น

2. ฎหมายชาติมีหน้าที่เป็นเครื่องมือขัดเกลาทางสังคมและปลูกฝังคุณธรรม และจริยธรรมให้อุทิศตนให้ และ เป็นเครื่องมือควบคุมสังคม หล่อหลอม ความประพฤติที่พึงประสงค์ให้สมาชิกในสังคม สามารถคิด พุด และดำรงตนได้ อย่างเหมาะสม ถูกต้องและสอดคล้องตามบทบัญญัติของสังคม อย่างไรก็ตาม ฎหมายก็มีสาเหตุของการเกิดหลายประการด้วยกัน ดังความเห็นของ พรทิพย์ ชั่งธาดา (2545, หน้า 77-79) ที่กล่าวถึงบ่อเกิดของฎหมาย ดังนี้

1. เกิดจากประเพณีจึงทำให้มีโอกาสพุดจาด้วยฎหมาย ได้แก่

1.1 ประเพณีลงช่วง เป็นประเพณีที่สตรีได้ลงมาชุมนุมกันในการทอผ้า ปั่นด้าย (เข็นฝ้าย) ในตอนกลางคืน ซึ่งจะตรงกับฤดูหนาวหลังจากฤดูเก็บเกี่ยว หนุ่มสาวก็มีโอกาสได้มาพบปะเกี่ยวพาราสักกันด้วยถ้อยคำไพเราะคล้องจองเพื่อผูกใจ อีกฝ่ายหนึ่ง ก็คือ ฎหมายพุดจาได้ต่อบัน

1.2 ประเพณีครกกระเดื่องตำข้าว ในอดีตสตรีชาวอีสานจะตำข้าวกันในตอนกลางคืนหรือตอนเช้าตรู่ก็จะมีชายหนุ่มมาช่วยจึงได้พุดจาทันที

1.3 ประเพณีลงแขก การลงแขกในการทำกิจกรรมต่าง ๆ เป็นการทำให้แสดงถึงความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และมีน้ำใจต่อกันงานที่มีการลงแขก คือ การทำนา เกี่ยวข้าว สร้างบ้าน ในการทำกิจกรรมเหล่านี้ก็มีโอกาสเล่นฎหมายกัน

1.4 ประเพณีการอ่านหนังสือฎก เป็นการอ่านวรรณกรรมที่เขียนขึ้นในโบราณเพื่อเป็นมหรสพแก่ผู้ฟังในงานศพ “จันเฮือนดี” (ประเพณีที่ชาวอีสานจัดงานฉลองขึ้นในบ้านเพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลหลังจากที่นำผู้ตายไปประชุมเพลิงเรียบร้อยแล้ว อาจจะใช้เวลา 3-7 วันขึ้นอยู่กับฐานะของเจ้าภาพ) งานอยู่ไฟหลังสตรีคลอดบุตร

1.5 ประเพณีการเล่นหมอลำ หมอลำจะเป็นผู้ที่มีการรวบรวมและเผยแพร่ฎหมายได้เป็นอย่างดีเพราะจะต้องนำไปแสดงในงานต่าง ๆ เพื่อให้ผู้ฟังสนุกสนาน

2. เกิดจากการอบรมสั่งสอนสมาชิกในสังคม ประชาชนชาวอีสานได้นำแนวคิดทางพุทธศาสนาและนำธรรมชาติของสิ่งต่าง ๆ มาเปรียบเทียบฎกเป็น ฎหมายชาติสั่งสอนคนในสังคมให้มีความสามัคคีและความประพฤติที่ดีงาม เช่น

2.1 แนวคิดทางพุทธศาสนาซึ่งพบเป็นส่วนใหญ่ของผลญาณาคิธ เช่น บุญ “บุญนี้มีไฟปั้นแจก คันลึคอยแต่บุญมาค้ำ บุญกุศลนั้นมันบ่มแน่นของไฟ ไฟทำทานลงไป จังสิมี” (การทำบุญนั้นไม่ใช่ที่จะทำแทนกันได้ บุญกุศลแบ่งปันกันไม่ได้ คนไหนเป็นคนทำคนนั้นก็ได) (จักกริ ต้นเชื้อ, สัมภาษณ์, 28 เมษายน 2558) “คันแมนสังโฆ เจ้าบ่ถือคลองคำสวด แมนลิวชฮอดเผมาบุญเจ้ากะบ่มี” (เป็นคำสอนที่สอนพระสงฆ์ตำหนิพระสงฆ์ด้วยกัน แม้จะเป็นพระสงฆ์ถ้าไม่ปฏิบัติตามพระธรรมวินัยของพระพุทธองค์แล้วถึงบวชจนแก่ก็ไม่มีประโยชน์) (สวาท บุตรเพ็ง, สัมภาษณ์, 25 พฤษภาคม 2558)

2.2 แนวคิดจากสภาพธรรมชาติเป็นการกล่าวเปรียบเทียบธรรมชาติแล้วโยงสู่จุดมุ่งหมายที่ต้องการจะกล่าวถึงเช่น “อย่าไปเก็บดอกผักหวาน บ้านเพื่อนมาชม ให้ค่อยงอหวานมาเก็บ ดอกกระเจียวแค่มฮั่ว”(เป็นการสอนที่ให้อู้จักเพียงพอต่อสิ่งที่ตัวเองมีอยู่ ผักหวานเป็นพืชที่ชาวอีสานนำมาปรุงเป็นอาหาร และได้รับความนิยมน่าอร่อยเมื่อเทียบกับดอกกระเจียวและคุณค่าของอาหารและราคาก็ต่างกัน ดังนั้นการที่ไปชื่นชมผักหวานบ้านคนอื่นนั้นไม่ดีเท่ากับมีดอกกระเจียวข้างรั้วบ้านของตน) “คันได้กินปลาแล้วอย่าลืมบู่ปะปล่อย ลางเทือปลาฆ่าดาซ้องยังลี้ได้บ่บู่” (เป็นการสอนให้ไม่ลืมบุญคุณ) (สวาท บุตรเพ็ง, สัมภาษณ์, 25 พฤษภาคม 2558)

2.3 แนวคิดจากข้อปฏิบัติที่เหมาะสม การกล่าวผลญาณจากปราชญ์ โดยเฉพาะผลญาณาคิธจะแฝงแนวคิดในการประพฤติปฏิบัติอยู่เสมอ เช่น การสอนสตรีให้ประพฤติตนให้ดีงามเหมาะสมเป็นแม่บ้านแม่เรือนก็จะมีคุณค่ามีผู้ปรารถนาจะได้เป็นคู่ครอง “หญิงใด เอ็ดกินพร้อม พอเกลือทั้งปลาแดก แมนเป็นช้อยเฟิ่นฮ้อยซันควรวให้ไถ่เอา”(สตรีใดที่ทำอาหารได้เก่งและอร่อย ถึงแม้จะเป็นข้ารับใช้ที่ต่ำต้อยก็ควรที่ไปไถ่ถอนเอามาเป็นของตน) หรือการสอนให้เป็นผู้ที่กล่าววาจาสุภาพ ไม่เป็นบุคคลที่พูดจาอวดตนสั่งสอนผู้ที่มีมากกว่าตน “อย่าได้วจาตันสอนหมาให้หอนเห่าสอนเต่ามุดน้ำค้ำนั้นบ่ควรว” (เป็นการเปรียบเทียบว่าอย่าสอนสุนัขให้หอนเห่าและสอนเต่ามุดน้ำ เพราะจะเป็นการพูดอวดตนให้แก่ผู้อาวุโสหรือผู้ที่มีความรู้เชี่ยวชาญกว่าตน) (คำเก็ง วงศ์กาฬสินธุ์, สัมภาษณ์, 8 พฤษภาคม 2559)

3. เกิดจากการได้รับอิทธิพลของวรรณกรรม โดยการนำเอาตัวละครหรือเรื่องราวในวรรณกรรมมากล่าวเปรียบเทียบให้ผู้ฟังเกิดความเข้าใจในสำนวนผลญาณ

มากยิ่งขึ้น เช่น “เงาะฮูปฮ้ายยังได้กล่อมจนายังได้เป็นราชาซาลือทั้งค้าย” (เป็นการสอนไม่ให้คุณคนจากภายนอกให้พิจารณาให้ลึกซึ้งถึงข้างใน เปรียบเทียบเจ้าเงาะที่มีรูปร่างหน้าตาอัปลักษณ์ยังได้รจนามาครอบครองและได้เป็นกษัตริย์ที่มีชื่อเสียง) (กาวัน ชายกวอด, สัมภาษณ์, 23 พฤษภาคม 2558)

4. เกิดจากงานละเล่นรื่นเริงของไทย โดยการนำส่วนใดส่วนหนึ่งของการละเล่นมากแล้วเปรียบเทียบการกระทำที่ลงมือปฏิบัติในขณะที่ยังอยู่ในเหตุการณ์นั้น ๆ เป็นการสอนให้รู้จักกาลเทศะให้รู้จักว่าสิ่งใดควรทำสิ่งใดไม่ควรทำตามเหตุการณ์ ชาวอีสานเป็นสิ่งคมรื่นเริงจึงมักจะดื่มสุราในโอกาสพิเศษเช่น “กินพวมฮ้อนพ้อนพวมเมา” (เป็นการสอนให้รู้จักกาลเทศะเปรียบเทียบการรับประทานอาหารก็ในขณะที่ร้อนจึงจะอร่อย และการพ้อนร้อจะสนุกสนานมากยิ่งขึ้นก็ตอนที่เมา) (สายนิท แสนอุบล, สัมภาษณ์, 25 พฤษภาคม 2558)

จากการศึกษาจากผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านผญา อาจกล่าวโดยสรุปว่าการเกิดของผญามาจากหลายสาเหตุ อาจเกิดจากขนบธรรมเนียมประเพณีที่มีอิทธิพลต่อชีวิตประจำวัน การละเล่นรื่นเริง โดยเฉพาะอย่างยิ่งพิธีกรรมต่าง ๆ อันอาจจะเกิดจากศาสนา เช่น การบายศรีสู่ขวัญในงานมงคลต่าง ๆ การแต่งงาน คำสั่งสอนทางด้านศาสนา สำหรับชาวสกลนครนั้นการดำเนินรอยตามศาสนาพุทธเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง บิดามารดาหรือญาติผู้ใหญ่จะอบรมสั่งสอนให้ลูกหลานปฏิบัติแต่ในสิ่งที่ดีงามมุ่งทำความดีมีจริยวัตรที่งดงาม และอาจเกิดจากการเกี่ยวพาราสีในการจัดกิจกรรมในโอกาสต่าง ๆ

3. ผญาภาษิตสามารถแบ่งออกได้เป็นสองประเภท คือ การจำแนกตามรูปแบบ และการจำแนกตามเนื้อหา

3.1 จำแนกตามรูปแบบ เป็นการพิจารณารูปแบบการร้อยเรียง พบว่าผญาในรูปแบบนี้มีสองลักษณะ คือ ผญาประเภทร้อยแก้วและผญาร้อยกรอง ผญาร้อยแก้วแม้ไม่มีสัมผัสคล้องจองแต่ได้รสทางวรรณศิลป์เพราะมีการคัดสรรถ้อยคำมาร้อยเรียง เวลาพูดก็พูดด้วยน้ำเสียงสูงต่ำ มีการทอดเสียงและเน้นคำบางคำ รวมทั้งมีการเว้นจังหวะการพูด ทำให้ผญามีความไพเราะ สะดุดหู ชวนฟังสามารถสะกดผู้ฟังให้คิดตาม ผญาร้อยกรองมีสัมผัสระหว่างวรรคต่อเนื่องกันโดยตลอด มีคำซ้ำ คล้องจอง มีการเปรียบเทียบแบบอุปลักษณ์ มีวิธีการสร้าง

หลายแบบ ดังนี้ (1) คำผญาบาทเดียว เช่น “กินเข้าโต อย่าโสดความเพิ่น”(กินข้าวบ้านตัวเองอย่าพูดนินทาเรื่องของคนอื่น) (2) ผญาซ้ำคำหน้า เช่น “อยากจนให้ชื้อี่ อยากมีให้เฮ็ดทาน” (อยากเป็นคนจนให้ตระหนี่ ไม่แบ่งปันใครก็จะทำให้ได้มีน้อยใช้น้อย แต่ถ้าอยากมีเงินทองมีกินมีใช้ไม่อดอยากให้ทำบุญ) (สมจิตร ใจชื้อ, สัมภาษณ์, 15 มิถุนายน 2558) (3) ผญาล้อคำ เช่น “คนหลักค้ำไกล คนโบ้ค้ำไกล” (คนที่ฉลาดหลักแหลมจะทำการค้าหรือลงทุนสิ่งใดจะเลือกทำเลที่อยู่ใกล้เป็นที่รู้จัก แต่คนสติปัญญาที่บ๊จะไปลงทุนไกลซึ่งยังไม่รู้จักก็ยากที่จะทำได้ดี) (4) ผญาที่เป็นร่าย เช่น “น้ำต้องพึ่งเฮือ เฮือต้องพึ่งดง พระสงฆ์พึ่งญาติโยม” (น้ำพึ่งเรือ เฮือพึ่งป่า พระสงฆ์ได้พึ่งญาติโยม สอนให้รู้ว่าเป็นมนุษย์ต้องรู้จักพึ่งพาอาศัยกัน) (5) ผญาที่ใช้คำว่าอย่า เช่น “อย่ามัวกินหมากหว่ามันชื้อ่าค้ำทาง” (ถ้าทำกรงานใดก็ให้รีบทำให้เสร็จเรียบร้อยโดยเร็ว ถ้าชักช้าอาจทำให้เกิดความเสียหายได้) (ดาเกิง วงศ์กาฬสินธุ์, สัมภาษณ์, 25 พฤษภาคม 2558) ผญาเหล่านี้เมื่อได้ฟังและได้คิดใคร่ครวญตรึกตรองตาม ก็เห็นสังขารของโลกและชีวิต ทำให้ได้วิจิต ได้หลักการแนวทางได้ปรัชญาการดำเนินชีวิตที่ปราชญ์พื้นถิ่นกลั่นมาจากประสบการณ์ แล้วถักทอเข้ากับหลักธรรมทางพุทธศาสนาที่ได้ศึกษาเล่าเรียนมา

3.2 จำแนกตามเนื้อหาของผญาภาษิตแบ่งได้เป็น 10 หมวด ได้แก่

3.2.1 หมวดอาหารการกิน ทั้งชนิดของอาหารและลักษณะนิสัยการกินอาหารของคน ผญามีความเกี่ยวข้องอยู่เสมอ “ของบ่เป็นตาจ้ออย่าจุ่มลัดกของบ่เป็นตาคัดอย่ากินสิพวนท้อง ของบ่เป็นตาส้มอย่ามากินสิส้มปาก มันสิยากคอบท้องเที่ยวชื้อ่ยั้งคิ่น” (ของไม่น่าจุ่มก็อย่าจุ่มดักกิน ของไม่น่ากัดอย่ากินจะทำให้คลื่นไส้ ของที่ไม่น่าจะเปรี๊ยวอย่ามัวกินมันจะเปรี๊ยวปาก มันจะลำบากท้อง เพราะต้องเข้าห้องน้ำถ่ายท้องตลอดทั้งคิ่น) (สวาท บุตรเพ็ง, สัมภาษณ์, 28 พฤษภาคม 2558)

3.2.2 หมวดความสุขความทุกข์ ผญาที่มีเนื้อหาแสดงถึงลักษณะและสาเหตุที่ทำให้เกิดความสุขความทุกข์ เช่น “สุขทุกข์นี้ของกลางเทียมโลก บ่มีไผ่หลักม้มสิลงหันสู่คน” (ความสุขความทุกข์เป็นของคู่กันในโลก ทุกคนต้องพบทั้งสุขและทุกข์ ไม่มีใครหนีพ้นความจริงนี้ได้) (สายนิท แสนอุบล, สัมภาษณ์, 25 พฤษภาคม 2558)

3.2.3 หมวดเกี่ยวกับตัวตน ฃญาภาษิตที่มีคำสอนที่เกี่ยวกับตนเอง ในการปฏิบัติตนอยู่มากทั้งสอนตัวเองโดยตรงหรือสอนในลักษณะการเปรียบเทียบ เช่น “ผู้ใดคนมีแต่ยั้งว่าตั้งแต่โตดี ผู้อื่นแมนสิตีปานใด กะบ้อมีแนวยั้ง ภูเขาพื้นความดีนั้นไผทำกะได้อยู่ ความชั่วเฮ็ดกะได้ ดีย้ายอยู่ที่เรา”(สอนให้รู้ว่าคนบางคนชอบยกยอตัวเองว่าดี เห็นบุคคลอื่นทำดีมากเพียงใดก็ไม่ยกย่อง ถ้าเรื่องการสอนให้เป็นคนดีนั้นใครทำดีคนนั้นก็ได้ดี คนทำชั่วคนนั้นก็ชั่ว การเป็นคนดีหรือเป็นคนชั่วอยู่ที่ใจเรา) (บัวพา พรมวัง, สัมภาษณ์, 18 มีนาคม 2558)

3.2.4 หมวดลักษณะของคน ฃญาภาษิตที่กล่าวถึงลักษณะของคน เพื่อเตือนให้หลีกเลี่ยงหรือให้เข้าใจ เป็นการกลั่นกรองและพิจารณาในขั้นต้นของการคบคนและแนะนำให้ผู้จัดการพิจารณาคนมากขึ้น เช่น “ผู้หญิงที่น่าเกลียด คือผู้หญิงที่ตามใจตัว ผู้ชายที่น่ากลัว คือผู้ชายที่บ่เกรงใจผู้อื่น” (สอนให้รู้ว่าผู้หญิงที่น่าเกลียด คือผู้หญิงที่ตามใจตัวเอง ส่วนผู้ชายที่น่ากลัวนั้นจะไม่เกรงใจใคร บุคคลสองลักษณะนี้ไม่ควรเข้าใจ) (บัวพา พรมวัง, สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2558)

3.2.5 หมวดการงานอาชีพ ฃญาที่เกี่ยวกับเรื่องการงาน อาชีพ รวมถึงพฤติกรรมการทำงาน หรือการประกอบอาชีพเพื่อเลี้ยงตนเองและบริวาร ฃญาภาษิตที่เกี่ยวกับการทำกินแบ่งเป็น 2 อย่าง คือ สิ่งที่ควรปฏิบัติและสิ่งที่ไม่ควรปฏิบัติ 1) ข้อควรปฏิบัติในการทำมาหากินคือ ชยันเอาใจใส่ มีความมานะพยายามทำงานทั้งส่วนตัวและส่วนรวม เตรียมตัวให้พร้อมในการทำงาน ข้อควรปฏิบัติในการทำงาน เช่น “ตื่นแต่เช้ากินยอดฟ้า ตื่นสวยกินขวยซี่ไก่ไป” (ตื่นแต่เช้ากินหน่อไม้ได้กินในสิ่งที่ดีได้ ตื่นสายไม่มีอะไรให้เลือกกิน สอนให้รู้ว่าคนที่ชยันมีโอกาสทำมาหากินได้สิ่งที่ดีมากกว่าคนที่เกียจ) 2) ข้อไม่ควรปฏิบัติในการทำงาน เช่น ผัดวันประกันพรุง “เฮ็ดนำว่าปีหน้า ไปคั่วปีฮื้อ” (ทำนาว่าจะทำปีหน้า ส่วนการค้าว่าจะทำปีถัดไป) (จักรี ต้นเชื้อ, สัมภาษณ์, 25 พฤษภาคม 2558)

3.2.6 หมวดความมีเหตุผล รอบคอบไม่ประมาท ฃญาได้มีการกล่าวถึงความมีเหตุผล รอบคอบ และไม่ประมาท เป็นการสอนปฏิบัติตนให้พิจารณาอย่างรอบคอบในการตัดสินใจ โดยคำนึงถึงเหตุผลก่อน ได้แก่ การกิน การพูด และการทำงาน เช่น “เห็นว่ายาวเฮือกเฮื้อยอย่าฟ้าววบล่าไหล ลงเทือเป็นแนววุสิตอดตายบ่ทันฮื้อ” (เห็นเลื้อยมาว่ายาว ๆ อย่าเพิ่งสรุปว่าปลาไหล บางทีอาจเป็นงู

เดี๋ยวฉกตายไม่รู้ตัว) (บัวพา พรหมวัง, สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2558)

3.2.7 หมวดบุญและกรรม ฌณาภาสิตเรื่องบุญ-บาป และการได้รับผลกระทบนั้นพบมากในฌณาภาสิตเพราะอิทธิพลความเชื่อตามหลักของพุทธศาสนา ใครทำกรรมโดยอ้อมได้รับในผลการกระทำของตน ทำกรรมดีได้รับผลดีตอบแทน ใครทำกรรมชั่วย่อมได้รับกรรมชั่ว แม้จะเสียชีวิตไปแล้วก็ตาม ส่วนคนที่ยังมีกรรมอยู่ก็ต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในโลกนี้จนกว่าจะหมดกรรม เช่น “บาปอยู่ผู้อยู่น่า กรรมอยู่น่าผู้สร้าง” (บาปอยู่กับทำ กรรมอยู่กับผู้สร้าง) (พระธรรมพิมล, สัมภาษณ์, 28 เมษายน 2558)

3.2.8 หมวดการคบค้าสมาคมและความสัมพันธ์ของคนในสังคม การเลือกคบคนเป็นเนื้อหาที่สำคัญอีกประการหนึ่งของปราชญ์โบราณที่ปลูกฝังไว้ในฌณาภาสิต เพราะคนอีสานมีความเอื้อเฟื้อและให้ระดับความสัมพันธ์ของบุคคลค่อนข้างมากเพราะมีส่วนทำให้ชีวิตมีการพัฒนาให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น เป็นการแสดงออกถึงความไว้วางใจกัน เช่น “คบคนให้เบ่งหน้า ซื่อผ้าให้เบ่งเนื้อ” (คบคนให้ดูหน้า ซื่อผ้าให้ดูเนื้อผ้า) “คบคนดีเป็นลรีแก่ตัว คบคนชั่วอวปราชัย” (คบคนดีเป็นมงคล คบคนชั่วก็จะมีพบแต่สิ่งไม่ดี) (ดำรง วงศ์กาฬสินธุ์, สัมภาษณ์, 26 พฤษภาคม 2558)

3.2.9 หมวดคุณธรรมและศีลธรรม ฌณาภาสิตเป็นฌณาที่ใช้ในการสอน จึงมีเนื้อหาที่สะท้อนให้เห็นความมีคุณธรรมและศีลธรรม หลักปฏิบัติของบุตรธิดา บิดามารดา และผู้ปกครองอย่างมาก เพื่อที่จะให้ผู้ฟังได้รับรู้ความเป็นคนดีและได้นำความดีนั้นไปเป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติตนเพื่อความเป็นคนดีของสังคม ซึ่งจะช่วยให้บ้านเมืองเจริญและสุขสงบด้วย ดังนี้ “เผื่อนยังว่าลมปากหวาน คือ อ้อยสามสวนป่อหวานท้อ มือถือสากปากถือศีลดีแต่ว่า ใจนั้นฮ้ายแก้วโจร” (เปรียบเทียบความหวานของลมปากเป็นอ้อยสามสวนก็ไม่หวานเท่าการพูดจา การเป็นคนพูดจาอ่อนหวานมากเพียงไรขึ้นอยู่กับว่ามีความจริงใจหรือไม่ ถ้าพูดจาดีแต่จิตใจชั่วร้ายก็ไม่ต่างอะไรกับโจร) (สวาท บุตรเพ็ง, สัมภาษณ์, 28 พฤษภาคม 2558)

3.2.10 หมวดการศึกษาเล่าเรียนการมีปัญญาความรู้ ฌณาภาสิตให้ความสำคัญกับการเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ว่าจะต้องมีครูเป็นผู้สอน ครูคนแรกก็คือบิดามารดาของตน เมื่อเติบโตขึ้นก็ไปแสวงหาความรู้เพิ่มเติม แหล่งความรู้ส่วนใหญ่ก็อยู่นอกบ้าน เมื่อสำเร็จการศึกษา ก็จะนำไปประกอบอาชีพสร้างประโยชน์แก่ตน

และสังคมที่อาศัยอยู่แนวคิดนี้จะแฝงอยู่ในฉญาภาษิต เช่น “ค้นบ่ออกจากบ้าน เห็นด่านแดนไกล ค้นบ่ไปหาเฮียนกะบ่มีความรู้” (ถ้าไม่เดินทางออกจากบ้านก็จะไม่เห็นบ้านเมืองแดนไกล ถ้าไม่ไปศึกษาเล่าเรียนก็ไม่มีความรู้) (พระสมภพ ไซติปัญญา บวชเพื่อพัฒนาชีวิต แผ่น CD 3) จากการพิจารณาเนื้อหาของฉญาภาษิตแล้วพบว่า ความหมายและเป้าหมายหมวดต่าง ๆ นั้นมีความเกี่ยวข้องกับการขัดเกลาทางสังคม การปลูกฝังคุณธรรม การสั่งสอนหรือข้อห้าม หากฝืนก็จะชะงัก (ผิดกฎธรรมเนียม ประเพณี) ในการปฏิบัติตนตามบรรทัดฐานทางศีลธรรม นับเป็นวิธีการควบคุมสังคม ที่มีอิทธิพลในการหล่อหลอมพฤติกรรมที่พึงประสงค์ของสมาชิกเพื่อความเจริญ ออกงามในชีวิตส่วนตัวและความสงบสุขร่วมกันกับผู้อื่นในสังคม

4. ฉญาภาษิตในฐานะทุนทางสังคมและวัฒนธรรมจังหวัดสกลนคร การเปลี่ยนแปลงของบ้านเมืองทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคมการพัฒนาที่ผ่านมามุ่งพัฒนาเศรษฐกิจเป็นสำคัญดังคำกล่าวของสุจิตราภรณ์ นาคะลักษณะ (2545, หน้า 70) ที่ว่า “การแปรทุนทางสังคมควรแปลทางด้านนามธรรมให้เป็นรูปธรรมมากขึ้นการนำ ทุนทางสังคมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างเหมาะสมจำเป็นต้องประเมินทุนทางที่มี อยู่ ประเทศไทยมีทุนทางสังคมประเภทต่างๆที่ถือเป็นรากฐานในการพัฒนาที่สำคัญ อยู่จำนวนมากที่มีผลต่อค่านิยมและพฤติกรรมของคนใน สามารถเป็นพลังในการขับเคลื่อนสังคม”ผู้วิจัยได้ศึกษาใน 3 ประเด็น ดังนี้

4.1 ฉญาภาษิตที่สะท้อนความเชื่อตามหลักพุทธธรรม

4.1.1 ความหมายของพุทธธรรมตามความหมายของพระราชวรมนี (ประยูรท์ ปยุตโต) ฉบับปรับปรุงและขยายความ (2525) หมายถึง หลักการคำสอน ของพระพุทธเจ้าที่มีใช้เพียงการคิดค้นหาเหตุผลในเรื่องความจริงในด้านปัญญา แต่เป็นคำสอนให้เกิดการปฏิบัติจริง

4.1.2 ผลการศึกษาค้นคว้าทางพุทธธรรม พบว่าชาวอีสานมีความเชื่อ ตามหลักพุทธธรรมอย่างมาก จึงนำแนวความคิดนี้มาปฏิบัติในการดำเนินชีวิต ซึ่งมี ด้านต่าง ๆ ดังนี้ (1) การปลูกฝังในเรื่องศีลธรรม (2) การปลูกฝังในเรื่องไตรสิกขา (3) การปลูกฝังในเรื่องความสันโดษ (4) การปลูกฝังให้ละกิเลสตัณหา (5) การปลูกฝัง ในเรื่องบุญและกรรม (6) การปลูกฝังความเชื่อในชาติภพ (7) การปลูกฝังในเรื่อง สวรรค์ นรก (8) การปลูกฝังความเชื่อในเรื่องพญานาค

4.2 ผญาภาษิตสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาของปราชญ์ชาวอีสานในด้านดังต่อไปนี้

4.2.1 ภูมิปัญญาด้านภาษา ได้แก่ การใช้ภาษาคคล้องจองสัมผัส การเรียงเรียงภาษาอย่างมีศิลปะ และ การใช้ภาษาด้วยการสร้างสรรค์คำและเสียง

4.2.2 ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ได้แก่ ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการสังเกตธรรมชาติ ภูมิปัญญาในการดำรงชีวิตร่วมกับธรรมชาติ ภูมิปัญญาในการนำธรรมชาติมาหล่อหลอมให้มีความอดทน และ การใช้ภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตร่วมกับธรรมชาติ

4.2.3 ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการศึกษา ส่งเสริมให้ลูกหลานเห็นความสำคัญของการศึกษา

4.2.4 ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการเมืองการปกครองที่ผญาได้สั่งสอนให้นำมาใช้ในการปกครองบ้านเมือง

4.3 ผญาที่สะท้อนประเพณีและวัฒนธรรม ดังนี้

4.3.1 ประเพณีในฮีตสิบสอง คองสิบสี่ ผญาภาษิตมีความเกี่ยวข้องกับฮีตสิบสอง (ประเพณีการทำบุญในแต่ละเดือนซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตชาวสกลนครอย่างยิ่ง) เป็นการกล่าวเพื่อให้ความรู้ว่าจะแต่ละเดือนทำบุญเกี่ยวกับอะไร และเชิญชวนให้ทำกิจกรรมต่าง ๆ ได้แก่ เดือนอ้ายบุญข้าวกรรม บุญเดือนยี่บุญคุณหลาน บุญเดือนสามบุญข้าวจี บุญเดือนสี่บุญพระเวส บุญเดือนห้าบุญสงฆ์ บุญเดือนหก บุญบั้งไฟ บุญเดือนเจ็ดบุญชาฮะ บุญเดือนแปดบุญเข้าพรรษา บุญเดือนเก้าบุญข้าวประดับดิน บุญเดือนสิบบุญข้าวสาก บุญเดือนสิบเอ็ดบุญออกพรรษา และบุญเดือนสิบสองบุญกฐิน ส่วนคองสิบสี่เป็นแนวปฏิบัติของผู้ปกครอง

4.3.2 ประเพณีการอ่านหนังสือผูก

5. ทูทางสังคัมและวัฒนธรรม

5.1 ความหมายทูทางสังคัม

ทูทางสังคัม หมายถึง ค่านิยมที่เป็นทางการที่มีความหมายสอดคล้องกับศีลธรรมอันดีงามและทำให้เกิดความชัดเจนว่า ถ้าความสัมพันธดังกล่าวไม่สอดคล้องกับศีลธรรมความดีงาม ก็ไม่น่าจะถือว่าเป็นเรื่องของทูทางสังคัม เพราะทูทางสังคัม

เน้นความสัมพันธ์ใกล้ชิดและค่านิยมความเชื่อที่มีส่วนทำให้บุคคลเกิดความเชื่ออาทรช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไว้วางใจกัน หรือต่างตอบแทนกันในบรรพตฐานและจารีตประเพณีที่ดีงาม และมีความเป็นเครือข่ายที่ปรากฏอยู่ในองค์กร/กลุ่มที่มุ่งประโยชน์ต่อส่วนรวม

5.2 องค์ประกอบของ “ทุนทางสังคม”

ปรัชญาชาติมีความเป็นทุนทางสังคมและวัฒนธรรม เพราะสามารถอธิบายได้สอดคล้องกับองค์ประกอบของทุนทางสังคม ดังนี้

5.2.1 การมองในเชิงโครงสร้างและหน้าที่ (Structural/functional based)

5.2.2 การมองในเชิงบูรณาการหรือผลลัพธ์ (Integration/result based) ได้แก่ (1) ศาสนธรรม (2) สำนักในท้องถิ่น (3) ภูมิปัญญาท้องถิ่น (4) ทรัพยากรบุคคล และเครือข่าย (5) ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ (6) วิถีชีวิตทางวัฒนธรรม เอกลักษณ์ อัตลักษณ์ของชุมชน (7) ความเชื่ออาทร

6. ปรัชญาชาติมีบทบาทและการดำรงอยู่ ดังต่อไปนี้

6.1 ความสัมพันธ์ของปรัชญาชาติที่มีต่อวิถีชีวิตชาวอีสาน ปรัชญาชาติมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวอีสานอยู่มาก เพราะช่วยในการสื่อสาร การขัดเกลาความประพฤติให้เป็นคนดีของสังคม ปลุกฝังให้ประพฤติตัวเป็นคนดี สามารถดำรงอยู่ได้ด้วยชีวิตปกติสุข

6.2 บทบาทของปรัชญาชาติ มีบทบาท ได้แก่ สร้างความบันเทิง และเพลิดเพลินใจ ให้การศึกษาและเผยแพร่ความรู้ เข้าให้เกิดความคิด แนะนำ สั่งสอน และควบคุมสังคม ใช้เป็นสื่อช่วยความสัมพันธ์เชื่อมระหว่างบุคคล บันทึกเหตุการณ์ และสะท้อนภาพสังคม เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและสร้างเสริมกำลังใจ

6.3 การดำรงอยู่ของปรัชญาชาติมีลักษณะดังต่อไปนี้ คือ (1) พระภิกษุกับการดำรงอยู่ของปรัชญา โดยการเผยแพร่ ส่งเสริมจารีต ประเพณี และวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม (2) กลุ่มแม่บ้านกับการดำรงอยู่ของปรัชญา ถ่ายทอดโดยการสอน ลูกหลานด้วยความปรารถนาดี (3) นักจัดรายการวิทยุกับการดำรงอยู่ของปรัชญา นักวิทยุเป็นสื่อมวลชนเป็นผู้นำสื่อความหมายให้ผู้ฟังได้รับฟังเพื่อศิลปะในการพูด การโน้มน้าวใจให้คล้อยตาม (4) เจ้าพิธีกรรม (จำ) หมอสูตรขวัญเป็นสื่อบุคคล

มักเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้เป็นเจ้าของพิธีกรรม ดังนั้นจึงถ่ายทอดมรดกภาษาชีวิตสู่คนรุ่นหลัง เพื่อเป็นคำสอนให้คนรุ่นหลัง 5) นักการเมืองและพิธีกร

6.4 แนวทางการอนุรักษ์สืบสาน ได้แก่ (1) การศึกษาในระบบ (2) การศึกษานอกระบบ (3) การศึกษาตามอัธยาศัย

อภิปรายผลการวิจัย

จากการวิเคราะห์ ฎญาภาษิต: ทูทางสังคมและวัฒนธรรม จังหวัดสกลนครนั้น พบว่า ฎญาภาษิตมีรูปแบบที่หลากหลาย เรียบง่าย ไม่ยุ่งยากและซับซ้อนจนเกินไป มีลักษณะคำประพันธ์นั้นปรับรูปแบบไปตามบริบทของเนื้อหาและประเภทของฎญา ประกอบด้วย ถ้อยคำที่ไพเราะสละสลวยแต่ไม่เคร่งครัด ในการใช้ฉันทลักษณ์เท่าที่ควร สำนวนที่ใช้เป็นภาษาถิ่นอีสานที่มีเชื้อสายลาว ทำให้ลักษณะของคำศัพท์ที่ใช้ใน ฎญาภาษิตสกลนครมีความไม่แตกต่างจากสำนวนอีสานอื่น ๆ กันมากนัก จังหวัดสกลนคร เป็นจังหวัดที่มีความหลากหลายทางกลุ่มชาติพันธุ์ และแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ เหล่านั้นก็มีการใช้ฎญาที่มีแนวคิดร่วมกัน ความแตกต่างกันมีเพียงคำศัพท์และสำเนียงเท่านั้น ส่วนหมวดหมู่ของเนื้อหาและการสะท้อนของโลกทัศน์ของชาวอีสานมีความคล้ายคลึงกัน คือ มุ่งสอนอาจะจะเป็นเพราะชาวสกลนครมีการดำรงชีวิตตามฮีตสิบสอง คองสิบสี่ให้เป็นคนดีมีศีลธรรม การใช้ฎญาภาษิตสมาชิกของชุมชนชาวสกลนคร ก็เช่นเดียวกัน ผู้ที่มีความสามารถที่โดดเด่นในการเล่นคำฎญา ก็เป็นผู้ที่สืบเชื้อสายมาจากอีสานที่มีเชื้อสายลาวจากเมืองอุบลราชธานี จึงทำให้ฎญาที่เกิดขึ้นของสกลนคร ไม่แตกต่างจากฎญาอุบลราชธานีมากนัก

ฎญาภาษิตเป็นสิ่งที่ปราชญ์ชาวบ้านเท่านั้นที่จะมีความสามารถในการสร้างสรรค์งานขึ้น การที่เนื้อหาของฎญาภาษิตเกิดขึ้นเนื่องจากอิทธิพลของพุทธศาสนาเป็นสำคัญนั้น อาจจะเป็นเพราะว่าข้อคิดของฎญาภาษิตนั้นส่วนใหญ่ให้ข้อคิดในเรื่อง การประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมของศาสนา โดยให้ทำความดีละเว้นความชั่ว ให้เข้าใจ สัจธรรมของชีวิต รู้จักทดแทนบุญคุณ ให้เข้าใจเรื่องกฎแห่งกรรม ให้มีความขยันและอดทน รู้จักที่จะพึ่งตนเองตามหลัก “อดตาหิ อดตโนนาโถ” เมื่อเผชิญกับปัญหาหลายเรื่องที่สับสนวุ่นวาย ว่าจะรู้จักมีสติแก้ไข้ปัญหา ส่วนสำคัญคือรู้จักรักษาและควบคุมความประพฤติของตนเอง ก็จะมีได้ว่าจะมีความเข้าใจในแก่นแท้ของพุทธธรรม

อย่างยิ่ง ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ ประคอง กองทุ่งมน (2544) ว่าด้วยเรื่อง ภาพสะท้อนของสังคมชาวผู้ไทยในด้านความเชื่อเกี่ยวกับพุทธศาสนา เรื่องเวียนว่ายตายเกิด ความเชื่อในเรื่องกรรม นรก สวรรค์ คนทำดียอมได้ดี การที่บุคคลมีการเรียนรู้แผนภูมิตำให้รู้และเข้าใจในเรื่องของภูมิปัญญาที่แทรกอยู่ในแผนภูมิตำ ภูมิปัญญาที่สะท้อนให้เห็นก็เป็นภูมิปัญญาที่ปลูกฝังการทำความดีเหมือนหลัก พุทธธรรมเช่นกัน ภูมิปัญญาที่เป็นอัตลักษณ์เฉพาะตัวคือภูมิปัญญาในด้านการใช้ ภาษา เป็นการเล่นคำ เล่นเสียง คำคล้องจอง เป็นร่าย ไม่เคร่งครัดชั้นทลัษณ์ เพราะการใช้คำผญาเน้นบริบทและสถานการณ์สำคัญอย่างยิ่ง ส่วนภูมิปัญญาที่ปรากฏ จะเป็นผญาที่กล่าวถึง วัตรปฏิบัติที่เหมาะสมในด้านต่าง ๆ เพื่อให้มีแนวทางในการ ดำเนินชีวิตต่ออย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับสถานการณ์ต่าง ๆ ข้อมูลในการพูด ผญานั้นมักผญาขึ้นจากการนำเอาสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวมาเป็นปมเพื่ออธิบายเปรียบเทียบ สิ่งต่าง ๆ เพื่อให้เข้าใจที่ง่ายขึ้น

นอกจากนี้ประเพณีที่ปรากฏในแผนภูมิตำเป็นการแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ ร่วมกันของคนในสังคม โดยเฉพาะการยึดจารีตฮิตสิบสองคองสิบสี่ ซึ่งนับเป็นประเพณี ที่ดีงามของท้องถิ่นที่สำคัญ ชาวอีสานทั่วไปหรือชาวสกลนครต่างมีความเชื่อถือในพิธีกรรม อย่างยิ่ง การมีหมอดูตรวจดวงและการมีเจ้าเป็นสื่อกลางในการเชื่อมโยงความเชื่อกับผีสง เทวดาทั้งหลาย ยังปรากฏอยู่ให้เห็นอย่างสมำเสมอ สกลนครมีแผนภูมิตำเป็นทุน ทางสังคมและวัฒนธรรม เนื่องจากประชากรดำรงตนอยู่ตามแนวปฏิบัติของพุทธศาสนา จึงทำให้ไม่ยากที่จะมีแนวคิดและการปฏิบัติตนเป็นทุนทางสังคมและวัฒนธรรม

จากการศึกษาบทบาทและการดำรงอยู่ของแผนภูมิตำนั้น ทำให้พบว่าบทบาท ของการใช้คำผญาในปัจจุบันลดลง เพราะว่าเยาวชนรุ่นหลังจะแสดงให้เห็นว่าเป็น เรื่องลำสมัยและยุ่งยากในการนำมาใช้ คนรุ่นใหม่ของอีสานได้ถูกกระแสของการ เปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมสมัยใหม่ครอบงำ ผู้มีบทบาทสำคัญอย่างพระภิกษุก็มี สถานภาพที่เปลี่ยนแปลงไปไม่อยู่ในฐานะที่ประชาชนจะฟังได้ ขณะเดียวกันพระภิกษุ ซึ่งเป็นผู้นำของการพัฒนาสังคมก็ไม่เหมือนเดิม นอกจากนั้นกิจกรรมที่มีส่วนใน การจรรโลงประเพณี เช่น งานบุญท้องถิ่นต่าง ๆ อันเป็นกิจกรรมระหว่างบ้านและวัด ก็ลดบทบาทลง จึงทำให้บทบาทของแผนภูมิตำขึ้นอยู่กับบุคคลที่ใช้ความสามารถ เกี่ยวกับการพูดเป็นประการสำคัญ

ผลสัมฤทธิ์ที่ดำรงอยู่ในปัจจุบันนี้จะเป็นกลุ่มผลสัมฤทธิ์ที่มีขนาดสั้น สะท้อนแนวคิดที่ตรงไปตรงมาทำให้ง่ายต่อการจดจำและการนำไปใช้ และกลุ่มผลสัมฤทธิ์ที่เน้นถึงการศึกษาและการให้ความสำคัญกับปัญญา และแนวทางของการสืบสานผลสัมฤทธิ์ที่จะอนุรักษ์ไว้ได้ยั่งยืนต้องให้เป็นส่วนหนึ่งของระบบการศึกษา จึงจะทำให้ไม่สูญหายไปนั่นเอง แนวทางในการอนุรักษ์และการสืบทอดผลสัมฤทธิ์ให้มีการนำความรู้เรื่องผลสัมฤทธิ์ไปใช้ในการเรียนการสอน ทั้งในระบบและนอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย โดยมีการบรรจุลงในหลักสูตร จัดให้มีระบบการจัดเรียนการสอน ส่วนการศึกษานอกระบบนั้นให้จัดกิจกรรมเกี่ยวกับผลสัมฤทธิ์ จัดแหล่งเรียนรู้ในรูปแบบต่าง ๆ พร้อมมีการจัดแบบอรรถาธิบายด้วย หน่วยงานการปกครองต้องเห็นความสำคัญของผลสัมฤทธิ์เป็นมรดกและภูมิปัญญาชาวอีสาน

ข้อเสนอแนะผลที่ได้จากการวิจัย

1. ควรนำผลสัมฤทธิ์ที่ได้ไปเป็นส่วนหนึ่งในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของแบบเรียนภาษาไทย
2. ควรนำผลการวิจัยนี้ไปเผยแพร่เพื่อเป็นแนวทางในการอนุรักษ์ผลสัมฤทธิ์
3. ควรให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นวางแผนหรือกำหนดนโยบายในการสืบสานผลสัมฤทธิ์
4. ควรมีวิธีการที่จะเผยแพร่ผลสัมฤทธิ์ให้มีบทบาทในการอบรมเยาวชน

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาแนวทางในการนำแนวคิดการเป็นทุนทางสังคมไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดเป็นรูปธรรม
2. ควรมีการศึกษาแนวทางในการสืบทอดผลสัมฤทธิ์ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการปลูกฝังภูมิปัญญา
3. ควรศึกษาผลสัมฤทธิ์ในเขตอื่น เพื่อสืบค้นและเรียนรู้บริบททางสังคมของแต่ละพื้นที่เผยแพร่เพื่อการดำรงอยู่ของผลสัมฤทธิ์ต่อไป

บรรณานุกรม

- กาวิน ชายกวด. (2558, 23 พฤษภาคม). ผู้เชี่ยวชาญการพูดผลญาและเข้าร่วมการแข่งขัน
ผลญา. สัมภาษณ์.
- จักรี ต้นเชื้อ. (2558, 28 เมษายน). ผู้มีความเชี่ยวชาญด้านการใช้ผลญาและใช้ผลญา
ในการเป็นพิธีกร. สัมภาษณ์.
- ดำเกิง วงศ์กาฬสินธุ์. (2558, 25 พฤษภาคม). นักการเมืองท้องถิ่นและเป็นพิธีกร
ในงานบุญต่าง ๆ มีความเชี่ยวชาญในการพูดผลญาและมีโอกาสได้ใช้ผลญา
อย่างต่อเนื่อง. สัมภาษณ์.
- บัวพา พรมวัง. (2558, 18 มีนาคม). ประชาชนชาวบ้าน จำ และหมอลำสุตรขวัญ. สัมภาษณ์.
- ประคอง กองทุ่งมน. (2544). ผลญาอวยพรของชาวบ้านสูงยาง ตำบลคูเมือง อำเภอ
เมืองสรวง จังหวัดร้อยเอ็ด. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต, สาขาวิชา
ไทยคดีศึกษา, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- พรทิพย์ ชั่งธาดา. (2545). วรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน. กรุงเทพฯ: ชมรมเด็ก.
- พระครูพิมลธรรมนิเทศ. (2558, 28 เมษายน). รองเจ้าคณะจังหวัดสกลนคร พระนักเทศน์
ที่มีชื่อเสียงและมีความเชี่ยวชาญในการใช้ผลญา. สัมภาษณ์.
- พระวัชรานนท์ อริญชโย. (2554). ศึกษาบทผลญาเชิงจริยธรรมที่ปรากฏในบทเทศนา
ของพระอาจารย์สมภพ โชติปัญญา ที่มีผลต่อชาวบ้านตำบลแพด อำเภอ
คำตากล้า จังหวัดสกลนคร. วิทยานิพนธ์พุทธศาสนามหาบัณฑิต, สาขาวิชา
พุทธศาสนา, มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.
- พระอาจารย์สมภพ โชติปัญญา. (2556). บทเพื่อพัฒนาชีวิต แผ่น ซีดี 3.
- มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์. (2539). สารานุกรมวัฒนธรรม
ไทย ภาคอีสาน. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง.
- มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์. (2545). สารานุกรมวัฒนธรรม
อีสาน. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- เยาวลักษณ์ แสงจันทร์. (2559). ผลญาภาสิต: ทูทางสังคมและวัฒนธรรมสกลนคร.
ดุสิตนิพนธ์ปริญญาดุสิตบัณฑิต, สาขาไทยศึกษา, คณะมนุษยศาสตร์และ
สังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยบูรพา.

- สวาท บุตรเพ็ง. (2558, 25 พฤษภาคม). *นักแต่งผลึก นักแต่งกลอนคำ. สัมภาษณ์.*
- สมจิตร ใจซื่อ. (2558, 15 มิถุนายน). *ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้เชี่ยวชาญด้านผลึก*
อ. สว่างแดนดิน จ. สกลนคร สนใจผลึกมาตั้งแต่รุ่นหนุ่มและเป็นเจ้าในพิธีกรรม
ของชาวบ้าน. สัมภาษณ์.
- สายนิท แสนอุบล. (2558, 25 พฤษภาคม). *นักการเมืองท้องถิ่น ปราชญ์ชาวบ้าน.*
สัมภาษณ์.
- สายนิท แสนอุบล. (ม.ป.ป.). *วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์*
และภูมิปัญญา จังหวัดสกลนคร. ม.ป.ท.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2548). *ทุนทางสังคม.*
กรุงเทพฯ: เซ็นจูรี่จำกัด.
- สิริพร ทาชาติ. (2549). *ผลึกภาษาอีสาน (พิมพ์ครั้งที่ 2).* อุตรดิตถ์. ม.ป.ท.
- สุจิตราภรณ์ นาคะลักษณ์. (2545). *ทุนทางสังคม: ความเชื่อมโยงกับวาระแห่งชาติ.*
เข้าถึงได้จาก https://libdems.nida.ac.th/ejournalpnio/JESX/JESX_041_005_2547/JESX_041_005_p023_028.pdf
- อดิสร เพียงเกษ. (2543). *จ่ายผะหยง. ขอนแก่น: ขอนแก่นการพิมพ์.*